

JEZIK I GOVOR LJUDI

Svetozar RITIG

Jezik i govor su ljudima i narodima najpotrebnije svojstvo za njihov društveni, prosvjetni i kulturni život. Što je kruh tijelu, to je riječ i jezik ljudskom duhu. Čovjek, narod čini i obrazuje svoj materinji jezik. Stvara ga primitivan, nepismeni narod. Smijem s pravom reći, kako sam od nepismenoga naroda učio svoj književni jezik i rječnik. Slušao ga, kako probire svoje riječi i traži, često i stvara nove i ljepše jezične oblike. Divio sam se njegovom prirodnom spoznanju slovničkih, logičkih pravila, tankom značenju sinonimnih izraza, zvonkosti njegovih rečenica, njegovoj retorici, osjećaju za ljepotu njegova materinskoga idioma. Od starijih i mudrijih uče i čuju mlađi. Narod vijekom tvori i razvija svoj jezik. Tvori ga i danas. Tvorit će ga i u buduće. Divna je imanentna moć čovječjega tjelesnoga organizma, kojom raste, živi i slabi, a takve su i čudesne monade njegova duha i duše, njegovih čulnih organa kojima vrši više životne funkcije, roni u misli o stvarnostima u sebi i oko sebe, da ih razjasni sebi i kaže drugima.

Prvi su učitelji mladom naraštaju vlastiti otac i majka. Dijete se rodi raznoraznih svojstava. Jedan naginje da teži zemlju, drugi timari blago, treći lovi ribu i divljač. Neki je šutljiv, drugi govorljiv. Neko rado plače, a neko je vazda nasmijan. Neko bugari, a drugi izumio strune i gudi u gusle. Poneki su duševniji ljudi i vole pame-tovati i kazivati svoje najsitnije doživljaje. Neki počеше biležiti znakovima i runama rezbariti u drvo, pa i u kamen. Tako je postala pismenost ljudi. Uporedo s time kod našega krapinskoga čovjeka iz staroga kamenoga razdoblja s porodičnim životom i ljudskim jezikom nastaje i šira rodbinska, rodovska zajednica, plemenski zadružni život s najjačim individuima, prvacima, za obranu u životnoj borbi za opstanak. Prvenstvo postoji i u nijemoj prirodi, gdje leti jato ptica, gdje pase stado ovaca, gdje gmiže zemljom množ gusjenica.

NAROD SAM STVARA SVOJ JEZIK

Činjenica je u općoj svjetskoj historiji, da su najnapredniji i najkulturniji narodi stvorili najprosvjećenije jezike i najbogatije rječnike. Ne poznam nijednoga jezika, koji bi bio savršeniji od staroga grčkoga, ahajskoga jezika. On se stvarno savršeno razvio iz samoga naroda. Njega nisu stvorili njegovi gramatičari, nego neuk narod, da ga izdjelaju izabrani njegovi duhovi, njegovi prvaci pjesnici i pisci, filozofi i književnici: Homer, Pindar, Herodot, Plato i Aristotele i toliki drugi njihovi umovi, koji su imali divan sluh i osjećaj za ljepotu svojega idioma. Gramatičari su tek poslije otkrili umna pravila i zakone grčke slovnice. Prvi grčki gramatičar bijaše Dionizij Thrax, koji je živio u prvom stoljeću prije Hrista i napisao u Aleksandrijskoj visokoj školi djelo *τέχνη γραμματική* — prvu grčku slovnicu s dubokim shvaćanjem. Samo ime kaže, da je rečeni jezični stručnjak bio svojim iskonom iz grčke Tracije, pa je prvi prikazao, kako nema izražajnijeg jezika od grčkoga, jer je on kadar izreći sve ljudske misli i osjećanja. Nema onomatopoetičnijega organa, a da ne slijedi zvuka i glasa, ljepote u prirodi, nema moćnijega instrumenta da objavi božanstvene ideje Anaksagore, Pitagore, Platona, Aristotela. Nema dubine, u koju se ne bi mogao čovjek spustiti, nema visine, u koju se ne bi mogao vinuti, nema dimenzije, koje ne bi svojim analogijama i simbolikom mogao čovjeku približiti. Grčka knjiga i jezik broje plejade ljudskih umnika, koliko nebesa broje plejada nebeskih zvijezda.

Iz ovih historijskih činjenica povući ću zaključak, kako je golemo stvarna istina, da nema u čovječanstvu veće životne moći nego je njegovo životno razumno i jezično svojstvo, kojim je jedino sposoban danomice ostvarivati daljnje korake svoje prosvijećenosti, svoje kulture i budućnosti. To uostalom utvrđuje i stara klasična riječ: *Dies diem docet, homo hominem erudit.*

GRČKI JEZIK

Jezikoslovna, lingvistička nauka utvrdila je brojevnu statistiku cijeloga ljudstva približno s tri milijarde čovječanstva, a broj jezika, kojima govore, na okruglo oko 2500 idioma, ne računajući narječja.

U ovom eseju preuzeo sam zadaću da dadem neke opaske o onoj velikoj prosvijećenosti, koja danas svijetom vlada. Zapravo o narodima, koji govore indoevropskim jezicima, a crpe svoju obrazovanost

iz klasičnoga grčkoga i latinskoga jezika, i dijelom iz semitskih jezika i iz hebrejsko-arapske knjige.

Koliko poznam grčku i latinsku gramatiku i hrestomatiju, očevidno je, da je latinski idiom najbliži grčko-helenističkom idiomu, ali je značajnija činjenica, da je latinsko nada sve čitljivo pismo skrojeno prema grčkom obrascu, a grčko prema feničko-hebrejskom. Sitna činjenica, ali velika historijska stvarnost, da su semitski narodi, kako su bili Feničani, i maloazijski, kako su bili Etruščani, bili učitelji Grka, Italika i Latina. Morala se je još u tmici prehistorijskoga doba izvršiti silna seoba naroda poznatih i nepoznatih imena i stvoriti njihov mozaik po svem Mediteranu. Prehistoričari danomice otkrivaju u nebrojenim evropskim špiljama ostatke pračovjeka iz kamenoga doba, pa se i naš Gorjanović tako bio proslavio svojim najstarijim Krapinčaninom.

Činjenice, da su Grci i Latini naučili pismo od Feničana, pokazuju, da je taj semitski narod bio visoko kulturnan svijet — pomorac, trgovac, putnik, dakle smjel i poduzetan narod, bez česa nema ni danas napretka ni kulture. Očevidno su Feničani, obrazovani u Egiptu, Asiriji, Babiloniji i od Hetita, svojim brodicama još prije pet, šest hiljada godina, u doba protohistorije, križali morem do Krete i Knosa, Mikene, pa dalje u Ahaju, gdje je već prije tri tisuće godina u predivnom ahajskom, grčkom klasičnom jeziku spjevana Homerova Ilijada.

Nezaboravne su to uspomene, kada sam prije dvadesetak godina imao slavnu sreću prolaziti jugoslavenskim brodom kraj azijske obale Helesponta, prolaziti ruševinama Troje i uvjeravati se, kako klasička povijest grčke knjige nije bila bajka i mašta, nego zbilja i istina.

Feničani su u ono staro doba osnovali i veliku svoju koloniju Kartago na rtu sredine Sredozemnoga mora i otuda su vladali čitavim arhipelagom — kao danas Britanci sa pećina otoka Malte. Nekoliko ono sitnih feničkih gradića — Tyr, Sidon, Beyrut i Jafa bogati cedrovim šumama na Libanonu zavladaše najvećim starim morem i domogoše se španjolskih rudnika, Masilije i drugih drevnih pristaništa, dok ih ne slomiše »punski« ratovi, dok njihov ponosni emporij ne razori nova politička velevlast na Mediteranu, Romulov Rim. *Habent sua fata libelli, habent etiam populi et nationes.* Grci i Rimljani, indoevropski narodi, svojom književnom prosvijećenošću ostadoše pobjednici nad azijskim narodima.

HELENIZAM

Grčki, ahajski poluotok, Pelopones i otočje Egejskoga mora bogati su i poznati mramorom i genijalnim narodom stare Helade. Rekoh, da se latinska knjiga ugledala u grčku knjigu, Vergil u Homera, Tito Livij u Herodota, Seneka u grčke filozofe. Klasična grčka knjiga i obrazovanost je tokom vremena helenizirala tračka i makedonska plemena, no nije mogla odnaroditi ilirskoga življa, koji još danas s albanskim ili šciptarskim imenom i sviješću živi i u novoj grčkoj državi. Politički Ahaja je pružala tužnu sliku nesloge i razdora grčkih plemena. Ni slavne olimpijske igre, ni Delfijski hram Apolonov, ni Parnas i njegove kastalijske vode i pjesnički orlovi ne mogoše politički ujediniti helenskoga naroda, već to učini njegova književnost i prosvijećenost, jer je više vrijedilo i u selu i pred svijetom biti grčki erudit i Helen nego trački ili makedonski barbar. Grčka kultura, Aristotelova filozofija učinila je najvećega osvajača Makedonca Aleksandra Velikoga Helenom i velikim prosvijećenim čovjekom. Svakom je njegova historija poznata, ali nije njegov najveći čin junačko osvojenje persijskoga carstva i cijeloga prednjega Istoka do u samu čarobnu zemlju Indiju, nego je najveličanstvenije njegovo djelo osnutak ogromne Metropole, grada Aleksandrije na utoku Nila u Sredozemno more, stvarno žarište i središte helenističke kulture i prosvijećenosti, ne političke moći, nego naučne i znanstvene, koja je gotovo tisuću godina suncem sjala od IV stoljeća prije naše ere do VII stoljeća poslije, i zasjenila slavu samoga Augustova Rima.

Aleksandrija je stvarno značila sintezu i sinkrezu Istoka i Zapada, jedne i druge nauke i filozofije, egzaktnih i prirodnih znanosti. Tu je postojala najveća biblioteka starodrevnih klasičnih knjiga i rukopisa i papyrusa; tu je iz hebrejskoga jezika u helenistički jezik pretočena knjiga nad knjigama, tako zvana LXX. Osnovana Akademija Neoplatonika i Novopitagorovaca, razna religiozna, bogoslovska učilišta Klementa Aleksandrijskoga i Origena. Tu je napisana prva Crkvena historija od Eusebija Cesarejskoga. Zapravo, Aleksandrija predstavlja najstarije Sveučilište i najstariju Akademiju znanosti i umjetnosti, pa ako je njezina biblioteka u više mahova bila sažgana, ipak ona znači preteču i današnjih visokih zavoda savremenoga evropskoga naučnoga znanja i istraživanja.

Čudesna je bila unutrašnja snaga aleksandrijskoga prosvjetiteljskoga žarišta za čitav poznati kosmos. Helenistička obrazovanost i jezik bili su u saobraćaju ne samo više društvene klase, nego i sve naučne knjige. Latinski službeni jezik ostade u administraciji

praksom suda, u vojsci, u kodeksima rimskoga prava. Značajno je, da su Apostoli i njihovi učenici znali grčki, da se Evanđelje pisalo u helenističkom jeziku, i da su oni pače u samom Rimu služili bogoslužje grčkim jezikom. Istom u IV stoljeću počinje latinski jezik u naučnom i građanskom, a po tom i u javnom vjerskom i prosvjetnom životu Rima osvajati teren za latinski idiom. U tom području izvrši naš domorodac Dalmatinac sv. Jeronim, starinom Ilir, najveći filološki i vokabularni rad svojim dobrim prijevodom iz hebrejskoga i grčkoga jezika (*διάλεκτος κοινή*) latinske Vulgate. Jeronim je autor velikog glosarija modernih romanskih jezika.

(nastavit će se)